Un toponim cu etimon ignorat, deși la lumina izvoarelor: Bacău

LAURENȚIU NISTORESCU
Centrul de Studii DacoRomanistice Lucus Timișoara

Cuvinte-cheie: Bacău/Bacaucis/Ad Bacum, cauconi, etimologie, Țara de Sus (Moldova)

Rezumat:
În legătură cu originea toponimului Bacău au fost emise mai multe ipoteze ce se încadrează în categoria etimologiilor empirice, întrucât nu au autoritatea unor studii argumentative. Originea acestui toponim nu ridică probleme, forma sa primară fiind menționată în documentul *Geographia Anonymi Ravennatis*, datând din jurul anului 700 d.Hr.

Potrivit unor statistici în uz, mai mult sau mai puțin asumate oficial, pe glob se vorbesc în acest moment circa 5.000 de idiomuri cu cel puțin o mie de vorbitori nativi, dintre care mai mult de cinci procente s-au aflat ori încă se află în contact nemijlocit cu limba română. Dacă luăm în considerare și limbile așa-zis dispărute (mai corect spus, metamorfozate până la pierderea identității din momentul de referință), valorile de mai sus ar trebui înzecite pentru ultima mie de ani și chiar însutite dacă adăugăm la intervalul analizat și cele două milenii anterioare. Așa stând lucrurile, este aproape imposibil – ne asigură de această dată o știință riguroasă, cea a matematicii, prin teoria probabilităților – să nu poată fi identificat, pentru aproape orice fonem de una sau două silabe din idiomul nostru carpato-danubian, cel puțin o structură fonetică similară într-una sau alta din limbile cu care daco-româna și antecedentele sale a intrat în contact în ultimii trei mii de ani. Aceasta este, desigur, doar una dintre cauzele care fac ca, în materie de etimologii, să fie formulate cu aparență doctă și probatoriu formal, răspunsuri dintre cele mai năstrușnice și mai pline de fantezie. Există, trebuie s-o spunem, și o sursă primă a acestei tendințe păguboase de transformare a investigației etimologice într-un joc gratuit: tentația cercetătorului de a reduce investigația la aspectul pur fonetic (la a găsi pentru un termen dat ceva care să sune „cam pe-acolo” într-una dintre limbile cu care se poate afirma că au existat interacțiuni) și de a ignora, adesea cu desăvârșire, contextele cultural-istorice, nevoia de a valida soluția propusă prin elemente ale istoriei factuale și de mentalități, ale sociologiei comunicării ș.a.m.d., ba chiar și obligația elementară de a verifica în ce măsură dovezile scrise (care rămân „reginele probatoriului”) susțin sau nu ideea avansată.

BDD-A32070 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:32 UTC)

Ne propunem ca, în cele ce urmează, să zăbovim puțin asupra unui termen toponimic de largă și îndelungată uzitare în limba română, în raport cu care s-au formulat până acum propuneri toponimice hazardate, nici una nereușind să se ridice măcar la rangul de ipoteză de lucru, în absența unor eșafodaje argumentaționale care să le susțină: este vorba despre denumirea oficială a orașului Bacău. Denumirea acestei așezări, situată în Moldova subcarpatică, la confluența Bistriței cu Siretul, a fost derivată, în funcție de preferințele (și limitele!) culturale ale celor care au lansat fiecare dintre supozițiile în cauză, de la teonimul Bachus (divinitatea traco-elenistică a vinului), de la substantivul comun de origine maghiară *bakó* (călău, casap), de la un antroponim omofon atribuit când limbii maghiare[1], când celei cumane, când celei uze sau pecenege[2] ș.a.m.d., nu în ultimul rând, ca un derivat al hidronimului Bâc, la rândul său atribuit (în acest caz, însă, cu ceva mai mult temei) influenței turcești/turco-tătare. Două motive ne fac să nu zăbovim asupra acestor încercări etimologice și a altora ca ele: primul fiind acela că niciuna dintre supoziții nu a fost însoțită vreodată, de autorii lor inițiali sau de cei care au îmbrățișat aceste ipoteze, de un fie și minimal efort argumentativ, iar al doilea, că, pur și simplu, atunci când există documente scrise care clarifică problema, nu mai este necesară cantonarea în formule nevalidate.

Vorbind de documente scrise de natură să clarifice o chestiune etimologică, avem în vedere, evident, așa-numitele atestări documentare. În cazul Bacăului, sunt îndeobște invocate drept cele mai vechi astfel de documente un act de judecată din vremea lui Iuga Vodă (1399), însemnarea din corespondența papală privind prezența în localitate a unui grup de cavaleri ioaniți (15 aprilie 1400), o diplomă de cancelarie din vremea lui Alexandru cel Bun (6 octombrie 1408), respectiv, consemnarea prezenței unui student originar din așezarea moldavă la Universitatea din Cracovia (1409) – transliterările toponimului oscilând, în funcție de limba menționării, între *Bachwya*, *Bako*, *(civitas) Bachovien* sau, arhaizant, *Ad Bacum*. Într-un mod pe care l-am putea califica drept surprinzător dacă n-am fi obișnuiți cu „sfiala” documentaristică autohtonă privitoare la cercetarea arhivistică anterioară întemeierii statelor medievale, cea mai veche atestare a toponimului Bacău, care coboară începuturile atestării acestei așezări suprarurale cu aproape un mileniu, este cu desăvârșire ignorată: mențiunea privitoare la localitatea *Bacauca/Bacaucis* pe care o găsim consemnată, cu referință explicită la spațiul Daciei carpatice, în notoria *Geographia*

[1] Iorga 1915, pg. 246
[2] Prezumție în sprijinul căreia este invocat Spinei 2009, pg. 324

BDD-A32070 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:32 UTC)

Ravennatis[3]. Ceea ce ne interesează aici din acest tratat este faptul că toponimul Bacaucis nu este menționat nu izolat, ci ca reper al unui drum comercial[4] conectat la rețeaua de drumuri imperiale moștenite din vremea Daciei Romane, dar distinct de acestea. Ramificându-se din axa Tibiscus – Ulpia Traiana Sarmizegetusa[5], drumul în cauză atinge așezarea Cedonia (Sibiul actual), continuându-se apoi pe firul Oltului Superior prin Potula[6] și apoi traversând Carpații Orientali până la Bacaucis[7].

Se știe, tratatul de cosmografie și geografie al autorului anonim de la Ravenna[8] a fost realizat în jurul anului 700, prin compilarea – mai ales în ceea ce privește itinerariile de pe cuprinsul fostului Imperiu Roman – unor surse din Antichitatea clasică, cu precădere din secolele I-III[9]. A limita însă efortul autorului său anonim la simpla colaționare a unor surse anterioare, așa cum consideră încă o mare parte a exegezei, inclusiv puținii cercetători români care s-au aplecat asupra problemei, ar fi o eroare metodologic

---

[3] *Geog.Rav*. 1860, pg. 204. Utilizăm aici ediția Berolini 1860, *Ravennatis Anonymi Cosmographia et Guidonis Geographica (*ed. M. Pinder & G. Parthey).

[4] Vorbim de un drum comercial, întrucât prezumăm că aceasta era principala sa funcțiune, dar, desigur, nu excludem nici una din celelalte valori de întrebuințare posibile. Să menționăm, în treacăt, că acesta a fost, la jumătatea secolului XIII, traseul principal al invaziei tătaro-mongole în Transilvania și regatul Ungariei.

[5] În *Geographia Ravennatis*, toponimul folosit pentru vechea reședință provincial a Daciei Romane este Tema/Tegma, ceea ce nu trebuie să deruteze, întrucât identificarea este biunivocă, toate celelalte toponime ale traseului principal fiind cunoscute; nu vom intra aici în detalii explicative, limitându-ne să menționăm că încă din epoca redactării *Tabulei Peutingeriana* (jumătatea secolului VI, deci cu trei veacuri mai devreme), denumirea localității în cauză cunoscuse o mutație fonetică, fiind înregistrată drept *Sarmategte*.

[6] Așezare neidentificată riguros, dar localizabilă cu precizie în Depresiunea Bârsei. Ca și Bacauca/Bacaucis, Potula nu este consemnată în Tabula Peutingeriana, ceea ce denotă faptul că ele au dobândit o importanță crescută abia în epocile ulterioare. Toponimul Potula este asociabil etnonimului *potulatenses*, unul dintre neamurile (uniunile treibale) constituente ale Daciei preromane consemnate și de Geografia lui Claudios Ptolemaios (cf. Pârvan 1982, pg, 147-148); localizat în Oltenia subcarpatică, acest neam a dobândit preeminență în epoca Daciei Romane asupra tuturor celorlalte grupe de populații de pe traseul Oltului, prin reforma administrativă care a înființat Dacia Malvensis/Dacia Inferior, subprovincie prelungită, după cum se știe, și de-a lungul traseului transilvan al Oltului, până în Țara Bârsei.

[7] De observat că distanțele dintre aceste puncte menționate este aproximativ egală (și echivalând o zi de călătorie cu tracțiune cabalină), ceea ce indică faptul că localitățile în speță aveau funcția de stații de poștă.

[8] Dintre cele cel puțin trei copii manuscrise care au supraviețuit până în epoca modernă, cea de la Vatican, copiată la începutul sec. XIV, a devenit sursa canonică (Fitzpatrick-Matthews 2013, p. 4)

[9] Sunt nominalizate în primul rând *Geografia* lui Ptolemaios, *Itinerariile Antonine* și *Tabula Peutingeriana*.

BDD-A32070 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:32 UTC)

majoră. *Geographia Ravennatis* abundă de detalii care certifică faptul că informațiile colaționate au fost consistent actualizate, astfel încât izvorul să poată fi considerat o oglindă a cunoașterii geografice a spațiului euro-mediteranean de la sfârșitul secolului VII – și ne limităm să evocăm aici, întru exemplificare, faptul că pentru spațiul carpato-danubian (pentru regiunile vestice ale acestuia) este menționată dominația avară, informație care nu putea fi preluată din mai sus invocatele surse antice, din simplul motiv că avarii s-au înstăpânit în regiune doar după anul 567, consumându-și, la data redactării tratatului geografic pe care-l discutăm, apogeul puterii lor[10].

Toponimul Bacauca/Bacaucis nu apare însă din senin exact în acel loc și în acea epocă. El trebuie asociat unui alt toponim, atestat și mai de demult, în secolul IV, în regiunea mediană a Carpaților Orientali, și anume Caucaland – care, la rândul său, este obligatoriu de pus în legătură cu un etnonim și mai vechi, *caucoenses*/*caucones*, prestigios prin abundența și arhaicitatea atestărilor, din perioada redactării Geografiilor lui Strabon și Ptolemeu și, retrocronologic, până în epoca homerică. Să detaliem fiecare din aceste repere ale formării toponimului.

Cea mai importantă dintre atestările toponimului Caucaland, ca indicând o anumită regiune etno-geografică, este cea a istoricului romano-oriental Ammianus Marcelinus[11], care, referindu-se la evenimentele anului 376, adică la invazia hunilor asupra celor două regate gotice (cel al vizigoților fiind situat, după cum se știe, în Geția nord-dunăreană, deci la Curbura Carpaților), povestește cum forțele regelui vizigot Athanaric s-au retras, după ce au fost înfrânte de huni, în *Caucalandensis locus*: adică, traducând în toponimia actuală, în amonte pe Siret, în zonele înalte ale Trotușului, Neamțului și Ciucului. Expresia *Caucalandensis locus* – locurile cauconilor ne indică faptul că toponimul Bacauca/Bacaucis era abia în formare și că semnificația sa, fără dubiu, este aceea de indicator de direcție: Ba-Cauca, către Caucaland (către cauconi), îngăduindu-ne să deducem că prefixul *Ba-* avea în substratul preroman (geto-dacic) al daco-românei aceeași funcție ca și *Ad-* din toponimia consacrată latină: *Ad Aquas* – spre ape, *Ad Mediam* – spre Media/Moesia, *Ad Pannonios* – spre Pannonia ș.a.m.d., ca să ne limităm exemplificările doar la localități atestate în Dacia Romană[12].

[10] Așadar, momentul convențional al celei mai vechi atestări documentare cunoscute trebuie coborât, în cazul orașului Bacău, înainte de anul 700.

[11] Ammianus 31, 4, 13

[12] Reamintim că, în unele documente medievale, localitatea era desemnată prin formula *Ad Bacum*.

BDD-A32070 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:32 UTC)

La rândul său, toponimul Caucaland s-a format prin derivare de la etnonimul *caucoenses/caucones*[13], neam geto-dacic pe care Claudios Prolemaios[14] îl localizează cu destulă rigoare exact în acest spațiu (mai precis, pe ambii versanți ai zonei mediane a Carpaților Orientali), semnificația toponimului fiind reconstruibilă, fără dificultate, ca ținutul locuit de cauconi. Vom zăbovi asupra acestui etnonim, întrucât prestigiul său istoric, așa cum îl devoalează sursele scrise – care, *nota bene*, acoperă un interval cronologic excepțional, începând cu fazele incipiente ale Războiului Troian (sec. XII î.Hr.) și terminând cu invazia hunilor în Europa (sec. VI d.Hr.) – este de neignorat. Cea mai veche atestare de care dispunem[15] se regăsește în celebrul „capitol al corăbiilor" din epopeea homerică *Iliada*[16], adică în primii ani ai secolului XII î.Hr., când neamul protogetic – sau, mai curând, o gruparea migratorie desprinsă din acesta și antrenată în evenimentele din Strâmtori[17] - este condus de un anume Euphemos, fiu al lui Trezenos și nepot al lui Cheas. Un deceniu mai târziu, cauconii sunt implicați și în evenimentele relatate în debutul celeilalte

[13] Ptolemeu, *Geogr.* 3, 8, 3, cf. Pârvan 1982, pg. 141 și urm.

[14] Lista completă a neamurilor (uniunilor tribale) pe care Ptolemeu le consemnează ca locuitoare ale Daciei nord-dunărene este următoarea: anarți, predavensi, biphi, albocensi, teurisci, racatensi, buridavensi, potulatensi, keiagisi, costoboci, cauconi, cotensi, siensi, piefigi (a se vedea Pârvan 1982, pg. 147-148; Vasile Pârvan fiind, de altfel, singurul cercetător important de la noi care a acordat atenție acestei problematici).

[15] Datarea exactă a evenimentelor asociate epopeilor *Iliada* și *Odiseea* a fost posibilă prin raportarea la eclipsa din 16 aprilie 1178 î.Hr. (evocată în *Odiseea*, laolaltă cu alte detalii crono-astronomice care au permis verificarea), fapt care conduce la încadrarea Războiului Troian în intervalul 1198-1188 î.Hr. „Catalogul corăbiilor" din *Iliada* trece în revistă formarea celor două coaliții care urmează să se confrunte, deci prima mențiune despre cauconi poate fi asociată anului 1198 î.Hr.

[16] *Iliada* II, 845-850, dar și *Iliada* X, 425-430 (cf. Homer-Murnu 1955)

[17] Sursele istorice efective, pe care le vom evoca în continuare, îi evocă în special pe cauconii așezați în nord-vestul Asiei Mici, în arhaicul regat Bithynia din imediata vecinătate a Troiei, dar faptul că această grupare s-a dispersat în toate ariile vecine și a fost în cele din urmă asimilată de populațiile locale este un argument solid că ea nu era autohtonă în Asia Mică – ci, deducem din faptul că ulterior ei nu vor mai fi menționați decât în legătură cu spațiul carpato-danubian, din ținuturile geto-dacice. Este de luat în considerare și faptul că unii reprezentanți ai cauconilor (precum Codrus, fiul lui Melanthos – vezi Herodot 5, 65) se vor regăsi mai târziu implicați în vața politică internă a orașelor Ioniei, deci că ar fi putut influența într-un fel sau altul interesul metropolei Milet de a coloniza țărmurile Mării Negre, colonizare ce a debutat, după cum se știe, cu întemeierea orașului Istros/Histria lângă gurile Dunării, adică în vecinătatea zonei de origine cauconă. Ipoteza migrației, dar în sens invers, dinspre zona Strâmtorilor spre Carpați, a fost la rândul său, formulată de Vasile Pârvan (Pârvan 1982, pg. 164).

BDD-A32070 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:32 UTC)

epopei homerice, *Odiseea*[18], când gruparea cauconă, aflată de această dată sub conducerea regelui Orfeu[19], se confruntă pe țărmul nordic al Mării Egee cu echipajul lui Ulisses.

Intrând în zona atestărilor din documente cu certă valoare istorico-geografică, amintim în treacăt despre evocările acestui neam la Herodot, Apollodorus, Pausanias ș.a. (cu obligatoria precizare că aceștia își îndreaptă atenția aproape exclusiv spre „diaspora cauconă" din Asia Mică, Tracia sudică și Grecia propriu-zisă), pentru a ajunge la geograful Strabon, care-i caracterizează – în secolul I î.Hr. - drept un neam obscur[20] și stins aproape cu desăvârșire de pretutindeni[21], invocându-l însă de aproape douăzeci de ori în descrierile sale. Că neamul cauconilor nu dispăruse deloc o va dovedi deja citatul Ptolemeu[22], care-l localizează cu rigurozitate, în secolul I d.Hr., în Dacia nord-dunăreană, în regiunile înalte[23] din vecinătatea gurilor Dunării și a Curburii Carpaților, respectiv, în secolul IV, Ammianus Marcellinus, care evocă retragerea din fața hunilor a vizigoților lui Athanaric, în *Caucalandensis locus*[24].

Considerăm așadar, în temeiul celor mai de sus, că este îndestulător documentată atât originea autohtonă[25] a termenului în discuție – denumirea Bacău fiind de derivat exclusiv din *Bacauca/Bacaucis*, un toponim format *in situ* în secolele IV-VII din etnonimul cauconilor/*caucoenses* – cât și faptul că apariția sa nu este rolul hazardului, ci al unui cumul de factori cultural-

[18] *Odiseea* X. Evenimentele au loc imediat după căderea cetății Troia, când cea mai mare parte a combatanților din ambele tabere (greacă și traco-troiană) pornește spre locurilor de origine, respectiv, în cazul refugiaților troieni, în legendara lor migrație.

[19] Dincolo de asocierea cu legendarul rege-sacerdot Orfeu, exponent al cultului dionisiac căruia îi vor aparține toate elitele traco-geto-dacice (și, evident, nu numai), acest detaliu ne reține atenția și prin faptul că fiul lui Orfeu poartă același nume ca și ultimul mare afluent al Siretului, Buzăul, râu cunoscut în Antichitate ca Musaion. Personaj (sau serie de personaje) a cărui istoricitate merită investigată mai amănunțit, Orfeu va fi evocat și în Legenda Argonauților, care constituie ecoul misiunilor grecești de explorare a Mării Negre din secolele VIII-VII î.Hr., de dinaintea colonizării efective a țărmurilor acesteia.

[20] Strabon, *Geografia* 14, 5

[21] Strabon, *Geografia* 12, 3. Aici, „de pretutindeni" înseamnă de peste tot din ținuturile descrise în pasajele corespunzătoare, respectiv, din Asia Mică și bazinul Mării Egee.

[22] Vezi nota 13.

[23] Apropierea fonetică a etnonimului cauconilor de oronimul Caucaz sugerează derivarea sa dintr-un termen proto-indo-european desemnând înălțimile, relieful muntos.

[24] Ammianus 31, 4, 13

[25] Autohton în sens larg, adică aflat deja în circulație în spațiul lingvistic prelatin din Dacia, altminteri nefiind excluse influențe ale limbilor dominante în Antichitate în această regiune, după cum nu poate fi exclusă nici o derivare dintr-un radical arhaic comun.

BDD-A32070 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:32 UTC)

istorici, care așază toponimul în discuție într-un câmp terminologic mai bogat. Nu vom încheia însă înainte de a mai formula două precizări. Cea dintâi vizează necesitatea de a antedata cea mai veche atestare documentară cunoscută a localității Bacău în jurul anului 700: o dovadă în plus că această reconstituire nu este câtuși de puțin hazardată ne este furnizată de cercetările arheologice, care au pus în lumină o relativ intensă locuire în vatra și imediata vecinătate a actualului municipiu Bacău, pentru secolele III-VIII[26] - de reținut fiind că această veritabilă poartă de acces pe drumul comercial al Siretului și, totodată spre teritoriile intracarpatice evolua din excepționala concentrare de locuire getică protejată la sud de fortificațiile Tamasidavei, iar la nord, de cele ale Zargidavei. Cea de-a doua precizare este legată de faptul că termenului Bacauca, extrem de probabil de pus în legătură cu sensul străvechi de înălțime, relief montan pe care-l sugerează și oronimul Caucaz[27], i-a fost asociat și un corespondent latinofon, nu mai puțin prestigios: macrotoponimul Țara de Sus.

Bibliografie selectivă

Fitzpatrick-Matthews 2013	Fitzpatrick-Matthew, Keith, *Britannia in the Ravenna Cosmography, a Reassessment*, în www.academia.edu/4175080 , 30.03.2019
Geog.Rav. 1860	Pinder, M., Parthey, G. (ed.), *Ravennatis Anonymi Cosmographia et Guidonis Geographica*, Ed. Berolini
Iorga 1915	Iorga, Nicolae, *Privilegiile șangăilor dela Târgu-Ocna*, extras din Analele Academiei Române, seria II, tom. XXXVII
Homer-Murnu 1955	Homer, *Iliada*, Murnu, George (trad.), Pippidi, D.M. (ed.), Ed. de Stat pentru Literatură și Artă, București
Pârvan 1982	Pârvan, Vasile, *Getica, o protoistorie a Daciei*, Ed. Meridiane, București
Spinei 2009	Spinei, Victor, *The Romanians and the Turkic Nomads North of the Danube Delta from tenth to the Mid Thirteen Century*, Ed. Brill, Leiden/Boston
Strabon 1972/1974/1983	Strabon, *Geografia*, vol. I, II, III, Ștef, Felicia (ed.), Ed. Științifică, București

[26] Așa sunt, spre exemplu, așezarea deschisă și necropola de secol II-IV de la Letea Veche, așezările civile de secol IV-V de la Lilieci, așezările deschise de secol IV-VII din vatra Bacăului (zonele Curții Domnești și sediului Băncii Naționale) ș.a.m.d.

[27] Vezi și nota 23.

BDD-A32070 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:32 UTC)

Webografie

Ammianus-lat
http://www.thelatinlibrary.com/ammianus.html , 20.10.2018

Ammianus-eng
http://www.penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Ammian/home.html , 15.10.2018

Ptolemeu
http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Gazetteer/Periods/Roman/_Texts/Ptolemy/home.html , 5.12.2018

ABSTRACT

Key words: Bacău/Bacaucis/Ad Bacum, caucoenses, etimology, Highland (Moldova)

In connection with the origins of the toponym Bacău, several hypotheses have been issued that fall into the category of empirical etymologies, as they do not have the authority of any argumentative studies. The origin of this toponym does not raise problems, its primary form being mentioned in Geographia Anonymi Ravennatis, dating back to 700 AD.

BDD-A32070 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:32 UTC)